

A feleség: Élthes Eszter

Több mint harminc éve ismerkedtek meg. Eredetileg építésznek tanult, majd fogorvos lett, Németországban volt rendelője.

– *A legenda szerint úgy ismerkedtek meg, hogy Bessenyei Ferenc leszólította az utcán...*

– Nem ő szólított le, hanem én őt. Feri rossz passzban volt, én is abban voltam. Nagyon közel lakunk egymáshoz. Én egy merész – nem tudom pontos szóval kifejezni –, vad lány voltam. 1970-ben ismerkedtünk meg, amikor még kevés fiatal lánynak volt kocsija, és az autóval kezdtem utat tömi neki, hogy időben beérjen a színházba. Ezt elég feltűnően csináltam ahhoz, hogy észrevegye. Ő különben is mindent, mindenkit megnéz, de hát nem lát, csak megnéz. De miután feltűnően törtem az utat, észrevett. Nem mentem el egészen a színházig, a Dob utcánál integetéssel elbúcsúztam tőle. Aztán viszont elémentem, és akkor már odajött hozzám, és azt kérdezte tőlem, milyen földrepottyant angyal vagyok? Ez az az időszak volt, amikor az előadások után maga mellé vett egy üveg whiskyt és rohángált a budai hegyekben. Ez volt életének első pillanata, amikor őt hagyták ott. Ekkor szakadt meg a Béres Ilonával való kapcsolata. A mai napig nagyon hálás vagyok Istennek, amiért úgy léptem be az életébe, hogy nem tettem tönkre más kapcsolatot. Nem rontottam bele semmibe, tiszta lappal indulhattunk.

– *Tehát önnek már tetszett színpadi és filmélmények alapján?*

– Nagyon meglepő, amit mondok, nem. Színpadon a megismerkedésünk előtt egyszer sem láttam. Filmen természetesen láttam, de ott is csak Várkonyi Zoltán rendezéseiben, ezekben nagyon tetszett. De az az igazság, hogy a találkozásunk előtt kétszer láttam Ferit privát. Egyszer Béres Ilonával, amikor a Városmajorban a Charley néniét nézték. Egyszer pedig szintén Béressel az utcán, amikor csak mentek a kocsijukhoz. Én mind a kétszer azt mondtam magamban, hogy na, ez az az ember, akivel nem akarok találkozni. Nem akarom magánemberként ismerni.

– *Miért nem?*

– Mert amikor Béressel láttam az utcán, akkor az úgy nézett ki, hogy Béres mögötte ment, és egy fodrászüzletből kirohanva a lányok pedig rohángáltak Feri után. Elég kellemetlen volt a szituáció. Ferinek nem, a lányoknak sem, de Ilinek nem lehetett nagyon jó. Ez a jelenet jellemző Ferire, ezt azelőtt és azután is így csinálta. Ez a partnernek eléggé kínos, mert egyszerűen nem tud mit csinálni. Persze nem volt jelentősége a dolognak, mert ugyanez a jelenet minden üzlet előtt megismétlődött. Miután én egy teljesen önálló húszéves lány voltam, ezért megengedhettem magamnak, hogy ez ne érdekeljen. Ilyenkor egyszerűen beültem a kocsiba, elmentem, hiszen önálló életet éltem. De egy idősebb nő számára ez idéltlen szituáció, mert tényleg nem tud mit csinálni.

– *De ha elkönyvelte, hogy ezzel az emberrel nem akar megismerkedni, akkor valami mégis nagyon vonzotta hozzá, hiszen nyilván nem véletlenül tört utat a kocsijával neki.*

– Mivel ott lakott a közelben, nagyon sokszor láttam őt. Az a szokása, hogy minden nőt megbámul. Én akkor azt hittem – és azóta is minden nő azt hiszi –, hogy látja is azt, akit megbámul. Azóta tudom, hogy ez nem igaz, és akkor sem volt igaz. Rögtön amikor megismerkedtünk, akkor mondtam, hogy mi már találkoztunk legalább hússzor és te megbámultál. Erre azt válaszolta, hogy egyetlenegy-szer sem látott. Ő csak bámul, de nem lát.

– *Rögtön tegeződtek?*

– Feri mindenkit tegez. Sokan azt hiszik, hogy azért tegezi őket, mert rögtön bizalmas. Azért tegeződik, mert nem tud magázódni. Ennek az a magyarázata, hogy nagyon egyszerű környezetből származik, és sohasem tanult meg viselkedni. A művészetében ez annak idején mindenkinek nagyon tetszett. Gondoljunk a Dúvadra. Nemcsak eljátszotta azt a filmet, hanem ez őt be is sorolta valahová.

– *Sokan azonosították a szereppel.*

– Azonosították. Sok mindenben nem volt azonos vele. Például sohasem volt mulatós, de egy csomó mindenben sajnos azonos volt a szereppel. Abban az időben vonzó volt ilyen természetesnek, ilyen őslénynek lenni. Mintha a földből jött volna egy őserő. Ezért senki sem mondta neki, hogy tanuljon meg egy kicsit viselkedni. Semmire nem tanították meg, ennek következtében magázódni sem tud. Visszatetsző, hogy mindenki visszategezi. Más dolog, amikor Feri kedvesen hátra vág valakit és azt mondja neki, hogy szia, öcsi, és más, ha az illető erre azt mondja, hogy szevasz. Köszönjön úgy, hogy jónapot, művész úr.

– *Őn rögtön visszategezte?*

– Hát igen, én visszategeztem. Feriből olyan mérhetetlen kedvesség áradt, hogy volt benne valami baráti. A kapcsolatunk inkább barátságból indult. Neki is egy szövetségesre volt szüksége, hiszen tényleg rossz passzban volt, és életében először nagyon beteg is lett. Akkor forgatták az Ítéletet is, aminek rettenetesen jó volt a forgatókönyve, de aztán a film nem lett olyan, amilyennek lennie kellett volna. A Béres Ilonával való kapcsolat vége és a film okozta csalódás közrejátszott abban, hogy közvetlen megismerkedésünk után két-három hétre bevérzett a gyomra, az utolsó pillanatban ment el kórházba. Tehát neki is szövetségesre volt szüksége, és nekem is.

– *Ez az őserő valószínűleg önt is vonzotta...*

– Az első időben nyilván ez vonzott. Feri ösztönlény. A kritikusok azzal vádolták – ezt ő vádnak fogta föl –, hogy mindent ösztönösen csinál, és nem tanult. De ő bizonygatta, hogy sokat tanult Szegeден a szobájában, az utcai lámpa fényénél. Olvasott és olvasott. Ezt elmondta nekem, és én az elején el is hittem mindent neki. Ő nem készakarva hazudik, hanem csak mondja, amit érez és gondol.

– *Háry János-típus?*

– Nem, mert Háry nagyzol. Ő nem nagyzol, úgy meséli el a dolgokat, ahogy megéli. Ez nem biztos, hogy egyenlő az igazsággal. Ez többnyire nem nagyzolás, nem azt mondja el, hogy ő megugrott két métert, holott csak húsz centit. Úgy mondja el a dolgokat, ahogyan átéli, és ez sokszor nem egyenlő azzal, ami valóban történt. Feri hihetetlenül sok verset olvas és a költeményekből igen sokat tanul, ez való igaz. Egyébként nem tanult, tényleg ösztönös. Sokszor én valamin törtem a fejemet, és hozzáolvastam húsz könyvet, hogy rájőjjek a megoldásra, mégsem jöttem rá. Feri pedig esetleg egy mondatban elmondta, ami húsz kötetben benne van. Ő igenis ösztönlény, megérzi, világosan látja a dolgokat. Nem is ismerem ilyen mélyrelátó embert, mint ő.

– *Nevezhetem ezt színészi megérzésnek is?*

– Igen, igen, ezt a képességét a színpadon is, a magánéletben is, nálam is használta. Rám nézett, és azonnal tudta, hogy milyen ember vagyok. És ettől kezdve igen hosszú ideig – ameddig annyira bele nem bonyolódtam ebbe a kapcsolatba, hogy már nem is lett volna más választásom –, mindent megtett azért, hogy olyannak lássam, amilyennek szerettem volna.

– *Miben tért el a látszat és a valóság?*

– Gondolkodom, hogy tudom ezt megfogalmazni. Amióta elhagyta Európa a keresztény civilizációt és újra pogány lett, azóta az emberekből mesterségesen és előre megfontolt szándékkal kiirtanak

minden keresztény értéket. Például egy házastárs, ha nem tűri el, vagy nem örül neki, hogy a másik félrelép, akkor az a személyi jogok megsértésének számít. Ott tartunk, az emberek nem tudják azt, hogy az adott szónak, kapcsolatnak súlya van. Az együttélés, a barátság, az üzleti kapcsolat kötelező bizonyos fajta viselkedésre. Ez sokak számára teljesen kínaiul hangzik. Végig kell gondolni, ha én kimondok egy igent, akkor mivel tartozom a partnernek. De ezt egy átlagember ma már nem tudja, és ha ez számára teljesen ismeretlen, akkor képzeljen el egy zsenit. Én Ferit abszolút zseninek tartom. Egy zseni tudja magáról, hogy ő valamilyen értelemben több, mint mások. És akkor még azt is hozzáteszi ehhez az elpogányosodott szemlélethez, hogy nekem mindehhez jogom is van. Mert én több vagyok, mert amit én csinállok, az egyedülálló, azt rajtam kívül más nem tudja. Ennyit tudok mondani a Feri és az én kapcsolatomról. De miután én egyre inkább a kereszténység felé fordulok, mindjobban súlya van nálam az adott szónak. A felelősségvállalásnak. Ilyen szempontból eléggé eltér a véleményünk. Egy Latinovits-műsor kapcsán rájöttem, hogy nemcsak Feri ilyen, hanem sok rendkívüli ember ugyanebbe a zsákutcába kerül. Nincs meg benne a kellő keresztényi alázat. Miközben úgy gondolom, hogy a színészekkel iszonyatosan rosszul bántik ez a világ. Míg az úgynevezett sztároknak – ha ezt a szót meghallom, kiráz a hideg – talán nem annyira rossz, hisz látja, Ferit maga is megkeresi. Ez neki azért ad valamit, mert ha nem is játszik már ezer éve, de legalább tudják, hogy létezik, interjúkat készítenek vele, és ilyen-olyan műsorokba meghívják. De gondoljon bele abba, hogy a magyar színházban a középréteg milyen erős volt. Ők is alkotó művészek érezhették magukat, akiket ismert a közönség, akik léteztek. De nyomtalanul eltűntek a köztudatból, mert őket nem hívják meg műsorokba sztárvendégnek, nem csinálnak róluk könyveket. Ha én az ő helyükben lennék, kereszténység ide vagy oda, talán mégiscsak végeznék magammal. Ez szörnyű állapot. A Latinovits-műsorban Révész György beszélt a nagy színésről. Arról volt szó, hogy ő tudott vele dolgozni, holott jónéhányan nem, sokan reszkettek, ha Latinovits Zoltánnal kellett összekerülniük. Révész elmondta, ne várják el egy színésztől, aki felnőtt fejjel úgy játszik, mint egy kétéves gyerek, hogy az idegrendszer normális legyen. Ilyen nincs, ez ellenkezik a biológiai törvényekkel. Ezért tudomásul kell venni, hogy ezek megviselt idegrendszerű emberek. Révész azt is kifejtette, hogy a színészek gyakorlatilag a kétéves gyerek színvonalán maradnak. Annak a kétéves gyereknek a színvonalán, aki papírcsákót tesz a fejére, és azt hiszi, ő a doktor. Feri is gyerek maradt, akinek támaszra van szüksége. Olyan gyerek, aki játszik a homokozóban, mindenkit megver, mindenkivel kikezdi, minden rosszat csinál, de csak akkor, ha ott ül a padon az édesanyukája. És tudja, hogy biztonságban van, mert ha felidegesíti a többieket, akkor ő odarohan, és kihozza a homokozóból.

– *Tehát akkor a házasságukban anyuka-szerepet is ellát?*

– Nincsenek neki Ödipusz-komplexusai, ez nem beteges hajlam, mondhattam volna idősebb testvért, vagy társat. Szüksége van valakire, aki ezt a szerepet föl vállalja. A sors úgy hozta, hogy ez harmincegy év óta én vagyok. A gyerek pedig pontosan érzi, hogy kiben bízhat. Nem mindegy neki, hogy azon a bizonyos padon ki ül. Amikor harmincegy évvel ezelőtt rám nézett a Budakeszi út elején, akkor pontosan tudta, hogy bennem megbízhat, vállalom az adott szavam. Azt hiszem, hogy ezért maradt velem.

– *Nyilván nem lehetett könnyű vállalni az adott szavát. A keresztényi hiten kívül miért tette?*

– Bessenyei Ferenc feleségének sem a magánéletben, sem a közéletben nem volt hátrányos lenni. Nagyon sokáig sziklaszilárdan meg voltam győződve arról, hogy közöttünk felbonthatatlan véd- és dacszövetség van. Ferinek nem nagyon lehet nemet mondani. Nem kérdezte meg, hogy én mit szólok ehhez. Ő birtokba vesz valakit. Nem kérdezi, hogy tetszik-e ez neked, hogy te is így akarod-e. Ez fiatal koromban mindenképpen számított, így kezdődött a kapcsolatunk. De az is fontos, hogy mindig egy volt a ritmusunk. Rengeteget csatangoltunk például, rengeteget voltunk úton, kirándultunk. Ugyanakkor lettünk éhesek, sok mindent ugyanakkor akartunk csinálni. Feriben rettenetesen sok igen jó tulajdonság van. Én embert nem láttam még, aki ennyire nem irigy. Iszonyúan jóindulatú. A művé-

szek, a színészek között meglehetősen sok rosszindulatú ember van. Feriben a rosszindulatnak az ír-magja sincs meg. Az is lényeges, hogy az ízlésünk is ugyanaz. Gondolja meg, ha neki tetszene ez a modern világ, a modern színház és nekem nem, vagy fordítva, akkor az borzasztó lenne. A művészet-ről, a világról körülbelül ugyanaz volt a véleményünk. Feri az elsők között volt, aki már 1970-ben azt mondta, hogy baj lesz. És igaza is lett, bár akkor még lehülyézték ezért. Hiszen rengetegen támadták, hogy a Bessenyei mindig hőzöng, ezért nem vették komolyan. És aztán minden, amit mondott, beigazolódott.

– *Tulajdonképpen a kultúra leértékelődésére céloz?*

– Természetesen. Nem is leértékelődésről beszélnek, a kultúra megszűnt, meghalt, olyan, hogy kultúra, már nincs, eltemették, több réteg föld van rajta. Egy német színész mondta egyszer, hogy a művészek az a feladata, hogy az emberek jó ösztöneit, jó tulajdonságait táplálja, előhozza, nevelje. Nem pedig az, hogy a rossz ösztöneit kiszolgálja. Ma pedig mindig a rossz ösztönöket szolgálják ki, azt mondják az embereknek, hogy legyetek még rohadtabbak.

– *Ebből 1970-ben mi volt érezhető?*

– Már minden. Nézze, 1970-ben, amikor megismerkedtünk, aznap Feri éppen Bánkot játszotta. De megmaradt bennem az Ivanov és Az Arbat meséi is. Ezek nagyszerű előadások voltak, és tökéletesen üres nézőterek előtt játszották őket. Egyszer Domján Edit mesézte, tizenheten ültek a nagy Nemzeti Színház nézőterén az Ivanov előadásán. Ennek ellenére megalázták azzal a színészeket, hogy műsoron tartották ezeket a produkciókat. Képzelve el, hogy nekem harmincegy év után is rémálmaim vannak az üres nézőterekről. Elborzadok, ha rájuk gondolok. És valahogy elég gyakran gondolok rájuk. Azt mondta Marton Endre Ferinek – és ne felejtse el, hogy ez 1970-ben történt –, hogy játszd el Neil Simon Az utolsó hősszerelmes című darabjának főszerepét, hogy elveszítsd a történelmi arcodat. Ezt annak a Bessenyei Ferencnek mondta, aki addig nagy formátumú hőseket alakított. Tehát már 1970-ben elkezdődött a deheroizálás, és éppen Ferivel kezdték, mert ő volt útjában mindenkinek. Ő volt az, akinek sohasem volt csapata. Ez 1970 óta biztosan igaz, de szerintem előtte is az volt. Az a szerencséje, hogy az ötvenes években már nagy színész volt. És az a rendszer még nem bízott eléggé önmagában, szüksége volt rá, hogy nívós kulturális alkotások szülessenek, amikkel önmagát igazolni tudja. Be akarta bizonyítani, hogy a kultúrája nemesebb, tisztább, mint a nyugaté. Így Ferire szükség volt. De szerintem már akkor sem gondolkodott benne senki, csak szükség volt rá. De 1970 után, amikor ez a rendszer már nagyon biztosnak érezte magát, és beengedtük a nyugatot, meg elkezdődött a rohasztás, akkor arra, amit Feri képviselt, már a világon senkinek sem volt szüksége. Miután nem volt csapata, nem volt személyes jóbarátja a rendezők, az igazgatók között, és mindenkinek sok volt, ezért benne soha senki sem gondolkozott. 1970 óta nem tudok egyetlen darabról sem, amit bárki ki-mondottan azért vett volna elő, hogy Bessenyeinek szerepet adjon. Azt kérdezték tőlem, hogy Feri tudna-e még nyolcvankét évesen jelentős szerepet játszani. Szerintem tudna, de nem úgy, hogy egy nyolcvankét éves emberrel megtaníttatnak rengeteg új szöveget. A régi szerepeiből nagyon sok mindent tud még ma is kívülről. Olyan dalokat, verseket mond föl nekem, amelyekről tudom, hogy harminc, negyven éve nyilvánosan nem hallotta őket. Senkinek sem jutott eszébe, amit maga firtatott egy korábbi interjúban, hogy a közönségnek joga van ahhoz, hogy a Bessenyeit lássa. Erre igenis kellett volna valakinek gondolnia. De mindenkinek útjában volt, mindenkinek fölösleges volt. Ha nem lett volna a Hegedűs a háztetőn főszerepe, akkor azt lehetne mondani: Ferinek a színészi pályája 1971-ben véget ért. A Hegedűs a háztetőn, a nyári szabadtéri játékok, Zsurzs Éva és Vámos László tévéjátékai tartották a pályán. De amikor Vámos igazgató lett, akkor füttyült már Ferire. Ugyanúgy nem akart már vele semmit sem kezdeni, mint mások.

– *Mi lehet ennek az oka? Az, hogy őt elkönnyvelték hősszínésznek, aki Dózsát, Széchenyit játszik, és erre már nem volt szükség?*

– Igen, csakhogy ő mást is tud, és ezt milliószer bebizonyította. Az Arbát meséi a legjobb példa arra, hogy vígjátékban is nagyszerű volt. Epizodista viszont nem tud lenni. A kornak nincs nagy formátumú egyéniségekre szüksége. Feri a színpadon mindig azt képviselte, hogy lép ki önmagadból, légy több önmagadnál. Manapság, amikor sok előadásban piszkosan, lestrapáltan, rondán is jelen lehet a színész, sőt kimondottan erre van igény, akkor Ferire már nincs szükség. Korábban a rendszernek, a kornak szüksége volt arra, hogy felmutasson klassz embereket azzal, hogy ezek mind hozzánk tartoznak, őket mi neveltük ki. Mi segítjük őket, a múlt rendszerben maximum otthon maradhattak és kaszállhattak, most pedig ezek az emberek – hirdették a művészeti alkotások –, sokat érhetnek el, tehát a nézők is magasra juthatnak. A mai világ-korszellem pedig azt mondja, hogy nem kell jónak, nem kell értékesnek, szépek lenni, csúnyán öltözködve, csúnyán beszélve, rondán is érvényesülni lehet. Feri mit keres ebben a helyzetben? Ennek ellenére még mindig akadhatott volna olyan rendező, olyan direktor, aki szeret vele dolgozni, de aztán kiderült, hogy nem volt, nincs ilyen.

– *Igaz, hogy többször nem tanulta meg a szövegét?*

– Igen, ha Feri valamit nem szeret, akkor nem tanulja meg.

– *Láttam például a Röck Marika főszereplésével játszott Marica grófnőben. Nem tudta a szövegét, és gyakran tánc közben Röck Marika lábára lépett.*

– Igen, igen, a Marica grófnőt is mérhetetlenül utálta, semmi köze nem volt hozzá. Németh Sándor és Röck Marika kedvéért lépett fel. Nézze, mint már az előbb mondtam, Feri nem tud epizodista lenni. Maklárty Zoltán nagyon szeretett karakter szerepeket játszani, és hihetetlen jó volt bennük. Állítólag amikor főszerepet kapott, boldogtalan volt. De úgy látom, hogy egy hős formátumú színész nem is tud epizodista lenni. Ilyenkor nem is tanulja meg a szövegét, táncolni pedig abszolút nem tud, ember nincs a földön, aki annyira nem tudna táncolni, mint ő. Amikor Feri játszotta Kocsis István darabját Van Goghról és Gauguinról, akkor szintén nem szerette a művet. Feri annyira nem tudta a szöveget, hogy Vácra egy kocsi mentünk le Darvas Ivánnal és a sűgővel, hogy közben tanuljon. Darvas ki-zártnak tartotta, hogy ha valaki ennyire nem tudja a szöveget, akkor lemegy az előadás. Feri kimondottan a sűgő után mondta a szöveget. Többször azt hittem, hogy megáll az előadás. De nem állt le, még siker is volt. Feri a legkisebb mértékben sem volt ideges, ő volt az egyetlen, aki nem volt az, mert annyira távol állt tőle a dolog. De persze ezt csak a kuriózum kedvéért mondom. Feri nem jó statisztá, nem jó epizodista, nagyon rossz. Figyelje meg, hogy amikor egy olyan darabban látja, amiben statisztál, akkor nem a partnerére néz, hanem a nézőteret figyeli. Ilyenkor nem is jó. De ez alól is van kivétel, amikor az Abélard és Héloise-ban az öreg papot játszotta, akkor zseniális volt.

– *Összeveszett ő rendezőkkel, megmondta a véleményét?*

– Én egyetlen ilyen esetről tudok, de ezt felfűjták. Ferinek van egy rossz tulajdonsága, nagyon későn mond nemet. Tehát, ha neki kihoznak egy étteremben hideg levest, ő nem szól, míg általában az emberek többsége azt mondja a pincérnek, hogy nagyon kérem, vigye már vissza, melegítse meg. Feri csak forr saját magában. Aztán a leves után kihoznak neki rágós húst, és még akkor sem szól. Amikor viszont desszertként elétesznek valami ehetetlent, akkor fölborít ja az asztalt. Nem diplomatikus. Ha az első pillanatban szólna, akkor nem fájulna el a dolog. Én harmincegy év alatt egyetlen esetet tudok, amikor ő összeveszett valakivel. Szirtes Tamás rendezett egy sportolókról szóló darabot. Ferinek már akkor, amikor megkapta a szöveget, vissza kellett volna adnia a szerepet. Ha ezt teszi, nem lett volna különösebb baj. De nem adta vissza, elkezdte próbálni, és akkor sem mondta, hogy gyerekek, ez nem jó darab. Amikor a dolog odáig fajult, hogy már nem bírta tovább, valóban összeveszett, és ekkor jött el a Madách Színházból.

– *Említette, hogy nem tartozott rendezőkhöz, direktorokhoz. De akkor milyen viszonyban volt például Major Tamással, Marton Endrével?*

– Semmilyen kapcsolatban nem volt velük. Nézze, Ferit általában mindenki szerette. Így volt ez például az Operettszínházban is, amikor a My Fair Ladyben Higgins professzort játszotta Básti Lajossal felváltva, akitől sokan rettegtek és féltek, Ferit imádták. Őt tényleg mindenki nagyon szerette, de mégis sok volt. Miközben sohasem megy el olyan helyre, ahová el kell menni, hogy az ember számíson. Mi elmentünk például Bánát Peti – aki sajnos már meghalt – teljes szívvel és kedvességgel színészeknek szervezett karácsonyi estjére. De nem megyünk el a médiahajóra. Elmegyünk a Nemcsák Károly szervezte színész-világjátékokra, ahol sportolnak a színészek, de nem akkor megyünk, amikor a miniszter ott van. Feri nem megy a Lukács uszodába, a Fészekbe, a szövetségbe. Soha életében nem ment oda, ahová el kellett volna mennie ahhoz, hogy csapatot gyűjtsön maga köré. A többieknek viszont volt csapatuk. Nyilván szerették volna, ha Feri leül velük sörözni, ha többet van velük. De ő nem ilyen. Ő tényleg nem tanulta meg a társasági viselkedési formákat. Nem tanulta meg, hogy nem elég a tehetség; valamit tenni is kell azért, hogy ráösszák a szerepet, ne másra. Fiatal korában ezt nem kellett megtanulnia, mert akkor annyira szükség volt rá. Nem tanulta meg, hogy egy kicsit diplomatikusan is kell viselkedni, be kell menni a büfébe, kicsit tolni kell a szekerét a rendezőnek, smúzolni kell vele. Ez nagyon távol áll a természetétől, tehát ezt tényleg külön meg kellett volna tanulnia. De fiatal korában a rendszernek szüksége volt rá.

– *De ő nem érezte volna jól magát, ha elmegy például Majorral vacsorázni?*

– Nem. Hiszen Feri nem tud párbeszédet folytatni, monológokat tart. Nem válaszol a kérdésekre, nem hallgatja meg a másikat, megtartja a monológot, utána föláll, és elmegy. Nem társadalmi lény. Nem tud másokat hallgatni. Nem azért, mert tiszteletlen, vagy nem kíváncsi, hanem azért, mert más mondatait nem fogadja be az agya. Ő többet tud náluk. Tehát valahol azt mondhatnám, hogy igaza van, miért hallgasson mást, amikor ő többet tud.

– *Önnel beszélget, vagy ön is monológokat hallgat?*

– Mi mind a ketten hallgatók vagyunk. Órákat tudunk úgy együtt ülni a kocsiban, hogy nem beszélünk. De ha valami fontosat akartam neki mondani, akkor beültem vele a kocsiba, és ott mondtam, mondtam és mondtam, vagy kérdeztem.

– *Merthogy a kocsiból nem szaladhatott el?*

– Igen. Igen. De hosszú szövegre nincs szükség, mert gyakran egy mondattal helyrerakja a dolgot. Azt nagyon élveztem, amikor vizsgáztam, és akkor a tananyagot felmondtam neki.

– *Azt meghallgatta?*

– Érdekes, azt meghallgatta. Sőt továbbmesélte másoknak. Emlékszem, amikor a szemet tanultam, elmondtam neki, hogy a szem fordítva lát, és aztán az idegek visszafordítják a képet. Rögtön felhívta Kállai Feriét, és megkérdezte tőlük, tudják-e, hogy a szem fordítva lát. De amit én húsz mondatban el tudok mondani, azt ő egy szóval sokkal találóbban kifejezi. Ilyenkor leesik az állam, és csak bámulok.

– *Régi történetekről, akár kapcsolatokról is beszéltek, vagy ez tabula rasa volt?*

– Jaj, nem, a Ferinek nincs tabula rasa az életében. De amikor ő beszél a magánéletéről, akkor többnyire engem nem is említ, színészek jelennek meg az életében. Nem tartja fontosnak, hogy a mi kapcsolatunkról beszéljen. Egyébként pedig nem tapintatos ember, nem tud viselkedni.

– *Egy interjúban azt mondta, hogy sohasem tudott másra figyelni, és egyetlen nőhöz sem volt hű.*

– Igen. Hát ez nem jellemző rá.

– *És ez önt nem zavarta? Nem lehetett könnyű a helyzete, hiszen nyilván bele kellett nyugodnia abba, hogy a férjét hajtják az ösztönei.*

– Nézze, kezdjük ott, hogy én ezt nem helyeslem. Azért ellenzem a nyitott házasságot, mert ha ezt rendben valónak tartom, akkor az objektív értékrendem sérül. Én nem tartom helyesnek, hogy két ember a vágyai és a pillanatnyi hangulata szerint azt tesz, amit akar. Az én értékrendem az, ha két ember egymáshoz tartozik, akkor akár egy házasságban, akár egy kapcsolatban ez mindkettőjüket kötelezi. Még azt is mondanám, hogy abban az esetben is igaz ez, ha az egyiknek közben másra lenne szüksége, vágya. Ezt már akkor is így gondoltam, mielőtt megtértem. Fontosnak tartottam az adott szavam. A másik nem tehet arról, ha csapodár természetű a partnere. Tehát én azt tartom helyesnek, ha két ember hűséges. Sajnos csomó ok miatt ez nem mindig megvalósítható. Ekkor az ember ezt nem helyesli és nem örül neki. Tehát azt, hogy Feri természete a hűségre ilyen-olyan ok miatt nem alkalmas, nem elfogadom, hanem eltűröm. Ez igen nagy különbség. Ha maga beteg, akkor ennek nem örül, nem akarja elfogadni, és mindent megtesz azért, hogy egészséges legyen. De ha nem tud egészséges lenni, akkor el kell viselnie a betegséget. Én sohasem éltem Ferivel deklaráltan nyitott házasságban. De nem olyan volt a házasságunk, amit én helyesnek, jónak, követendőnek tartok.

– *Megpróbálta őt megváltoztatni, vagy azt gondolta, hogy ez úgysem lehetséges, mert amit tesz, a természetéből fakad?*

– Feri határtalanul nagy színész, nemcsak a színpadon, hanem a magánéletben is. Sokáig elhitette velem, hogy lehetséges őt megváltoztatni. Ebben nyilván azért hittem, mert túl fiatal, túl éretlen, túl tapasztalatlan voltam. Aztán egy idő után rájöttem, hogy lehetetlen megváltoztatni.

– *Sohasem fordult meg a fejében, hogy szakít vele?*

– Azt hiszem, hogy egyetlenegyszer. Én úgy látom ma már, hogy Isten a világon mindent megtett azért, hogy mi együtt maradjunk. Már arra is gondoltam, azért akarta, hogy együtt maradjunk, mert én csak ilyen körülmények között térhettem meg. Ha nem így élek, talán nem lettem volna erre alkalmas. Amikor még ki tudtam volna lépni a kapcsolatunkból, akkor nem tudtam, hogy ebből a szempontból milyen a Feri. Amikor viszont megtudtam, akkor már kint éltem Németországban. Különbözik pedig Feri az égegyadta világon mindent megígért, és megesküdtött rá, hogy nem foglalkozik más nővel, megváltozik.

– *Hogy került a házasság közben Németországba, miért vállalt ott fogorvosi munkát?*

– Mi az elmúlt négy évet leszámítva sohasem laktunk együtt. Én legalább annyira önálló voltam, mint ő. Amíg egyetemre jártam, addig nem is volt baj a függetlenséggel, mert éjszaka tanultam, meg rajzoltam – eredetileg építésznek készültem –, de nappal Ferivel voltam. Sokat csatangoltunk, és akkor alig akadt Budapesten olyan színházi előadás, amit ne néztünk volna meg. Minden nyáron ő valahol játszott. Én pedig, mint egyetemista, nyaranta szabad voltam, így együtt lehettünk. Amikor 1973-ban vége lett az egyetemi időszakomnak, akkor építettem fel Ferinek az első házát. A tervezést segítséggel csináltam, de a kivitelezést – más neve alatt én. Akkor ez még igen nagy dolog volt, mert alig lehetett valamit kapni. Szoknyában és selyemharisnyában válogattam ki a vas telepen a vasat a betonozáshoz. És a kis Volkswagenemmel szállítottam, ez hősi időszak volt, és közben kitanultam a szakmát. Ekkor szerettem volna egy önálló vállalatot alapítani. Bementünk Ferivel a tanácsra. Ott azt mondták, hogy csak technikus és kőműves kaphat iparendélyt. Hogy képzelem, hogy egy építész, akit az állam tanított, iparendélyt kaphat? Ekkor csödbe ment az, hogy önálló legyek, tehát munkahelyet kellett volna keresni, ha pedig munkahelyem van, akkor már nem vagyok szabad. Ez a mi életünkbe nem passzolt bele, mert éjjel-nappal együtt voltunk. Ha az ország bármely részében forgattott, mindig érte mentem, sohasem kellett várnia a közös buszra. Szabadon közlekedtem. De abban az időben ez tulajdonképpen nem volt elfogadott, hiszen nem lehetett valaki munkanélküli. És akkor még házások sem voltunk, tehát háztartásbelinek sem minősülhettem. A végén munkát vállaltam a televízióban, de kötött volt a munkaidő. Én viszont mindenképpen szabad, független akartam lenni,

nem tudom elviselni a kötöttséget. Aztán Horváth Gyula egy interjúban elmesélte, hogy Bécsben lakik az édesanyja, és ezért van olyan útlevele, amivel ötször kimehet hozzá. Gondoljon bele, ez még akkor volt, amikor két évente egyszer lehetett Nyugatra utazni. Mi is érdeklődni kezdtünk az ötszöri ablak után, de azt mondták, könnyebb megkapni a kivándorló útlevelet, mint ezt a bizonyos öt ablakot. És miután az egész családom kint volt Németországban, ezért ezt kérvényezhettem is. Kimentem, lebélyegeztettem kint a papírjaimat, és másnap visszajöttem. Mert én azért mentem ki, hogy szabadon, munkahely nélkül úgy élhessek, mint egyetemista koromban. Hogy aztán ez mégis másként alakult, annak gazdasági okai voltak, nem szeretem ugyanis, ha eltartanak.

– *Ingázott Németország és Magyarország között?*

– Igen. Elvégeztem kint a fogorvosi egyetememet. Mint egyetemistának rengeteg szabadidőm volt, tehát hat hónapot itthon tölthettem. Amikor pedig dolgozni kezdtem Németországban, akkor a saját praxisomban, kedd reggeltől csütörtök estig rendeltem. Este tíz órakor, a munka után beültem a kocsiba, hajnalban megérkeztem Budapestre, és itt voltam hétfő délig. Két napot dolgoztam, két napot itthon voltam, kettőt úton.

– *Az utóbbi négy évben azért költöztek össze, mert a férje elesettebb lett?*

– Igen. Amikor én feladtam Németországban a praxisomat és végleg hazajöttem, akkor Pilisborosjenőn laktunk. De ott – ahogy Feri mondta – a falu ránk épült. Semmi nyugalom nem volt már, ott motoroztak az orrunk előtt, direkt bosszantottak bennünket. Szétverték a szénakazlunkat, megkergették a lovakat. Ekkor Feri is azt mondta: igazad van, Eszter, itt már nem lehet nyugodtan élni. Megvettük a tanyát Lajosmizsén a lovak részére, és Ferinek egy lakást Budán. Belevetettem magam a falusi életbe, amire mindig vágytam. Feri lejárt a tanyára, én pedig rendszeresen fölmentem a fővárosba rendet rakni, ügyeket intézni. Ekkor már nem hétszáz kilométer volt közöttünk, hanem csak hatvan. Sokkal gyakrabban találkoztunk, mint amikor Németországban éltem. De nem laktunk egy fedél alatt. Ő azért Budára ment haza, én pedig Lajosmizsére. Aztán Feri mind gyakrabban volt lenni Lajosmizsén, mind több időt töltött itt, a végén itt maradt.

– *Igaz, hogy direkt miatta tanulta meg a homeopátiát, hogy ne kelljen annyi gyógyszert szednie?*

– Ahogy vesszük. Persze, hogy Feri volt az oka. A világon mindent kipróbáltak rajta, az infúziótól kezdve mindent végigcsinált, és semmi sem segített. Hallottam egy barátnőmtől, hogy homeopatikusnál volt, és ez neki jót tett. Ferinek is jót tett, sőt nekem is. Olvasni kezdtem a homeopátiáról és rájöttem arra, hogy ez nemcsak fantasztikus gyógymód, hanem az egyetlen is. Az, akihez jártunk, nem csinálta jól, nem csinálta úgy, ahogy a könyvek szerint kellene. Magam vettem a kezembe Ferit, azóta én kezelem. Amit meg lehet gyógyítani, azt meggyógyítottam rajta. Amit pedig nem lehet, azt még homeopátiával sem lehet.

– *A nagy korkülönbség soha semmilyen problémát nem okozott?*

– Nem, hiszen Feri tényleg abszolút két éves gyerek, én magamat olyan hét évesnek saccolom.

– *Tehát azt lehet mondani, hogy önöknek találkozniuk kellett?*

– Így utólag azt gondolom, hogy a Isten biztosan azt akarta, hogy találkozzunk, együtt maradjunk. Hogy mi volt ezzel a célja, azt a mai napig nem tudom. A legjobb az lenne, ha Feri is megtérne, mert akkor tudnám, hogy ez volt a célja. Talán ezért is él sokáig, hogy a végén megtérjen. Én ezért nagyon sokat imádkozom. Mást nem tudok tenni.

– *Korábban azt mondta, ha nem Bessenyei a férje, akkor talán ön sem tért volna meg.*

– Föltételezem, ha egyedül maradtam volna, akkor nagyon keserű ember lennék, ha máshoz megyek férjhez, akkor kötött, normális házasságban élek, nem pedig ilyen parttalanul. De ez csak speku-

láció. Az viszont biztos, hogy mindig, amikor föl kellett volna borulnia a kapcsolatunknak, valami történt, ami miatt együtt maradtunk. Én 1991-ben tértem meg, de 1995-ig csak a magam és a könyvek útján járogattam, nem találtam megfelelő tanítót, aki vezessen. Aztán 1995-ben találkoztam egy kompetens személlyel. Ekkor azt hittem, hogy ő mint katolikus pap azt mondja, hogy mi nem helyesen élünk, tessék elválni. Ezért vonakodtam is, hogy elmeséljem neki a házasságunkat. De mint katolikus pap ő követelhetette tőlem, hogy erről beszéljek. Igencsak meglepett, hogy nem azt mondta, tessék elválni, hanem hogy ezt az embert nem szabad otthagyni. Valami célja csak volt az Istennek azzal, hogy mindenen keresztül együtt maradtunk. Én abban nagyon reménykedem, hogy az a célja, hogy Feri is megtérjen, és úgy haljon meg, hogy üdvözülni.

– *Többek szerint a férje barátságban volt például Németh Lászlóval, Illyés Gyulával. Igaz-e ez, vagy ezen a területen is alapvetően magányos volt?*

– Magányos volt. Az összes gondolkodó között Németh Lászlót és Illyést tisztelte a legjobban. Ennek ellenére ők nem neki, hanem Sinkovitsnak írták a darabjaikat. Vele voltak jóban. Feri valóban nem társadalmi lény, miközben mindenütt szeretik, boldogok, ha valahová elmegy. Általában mindenki odamegy hozzá, a nyakába borul, azt mondja, de örül, hogy látja, és utána nem tud vele mit kezdeni.

– *Tehát az is kimondható, hogy nincs barátja?*

– Nincs, és nem is volt. Szituációkra, helyzetekre mindig van valaki, aki éppen abban az adott helyzetben használható. De Feri nem tud hosszabb időt együtt tölteni senkivel. Két perc múlva föláll. Utazunk mondjuk két és fél órát azért, hogy valakit lásson, megérkezünk, és öt perc múlva – de higgye el, hogy öt perc múlva, nem túlzok – azt mondja, hogy na forduljunk vissza. Amikor a Guggerhegyen megépítettük a házat, akkor nagyon élveztük, és úgynevezett társadalmi életet éltünk. Rendszeresen társaság volt körülöttünk. Ekkor Feri a lépcsőn ücsörgött, és néha elbóbiskolt, meg elaludt. Ez volt az ő részvétele a társaságban. Közben a társaság rendkívül jól szórakozott. De Feri nem tud poénkodni, nem tud viccet, anekdotát mesélni, nem tud mást meghallgatni, türelmetlenné válik. Viszont volt egy igen rövid időszak az életünkben – ezt én nagyon szerettem –, még az úgynevezett rendszerváltás előtt, amikor szinte minden este valahol voltunk, amikor nem játszott. Fölmentünk valamelyik ismerős házaspárhoz. De ezek nem társaságok voltak, hanem egy-egy házaspár. Ilyen alkalmakkor nyilván én nem szólaltam meg, többnyire a másik nő sem, a két férfi képes volt hosszú, kemény órákat végigbeszélgetni. Ez akkor szűnt meg – talán ebben én is ludas vagyok –, amikor kimentem Németországba.

– *Akarják még, hogy méltó szerepben visszatérjen a színpadra? Várja ezt még egyáltalán a férje?*

– Az biztos, hogy várja, más kérdés, hogy elvállalja-e. Nem az a baj, hogy Ferit most nem foglalkoztatják, hanem az, hogy már tíz-húsz éve nem, illetve egyre kevesebbet. Miután Sík Ferenc meghalt, onnantól senki sem foglalkoztatta. Feri hetvenhét éves volt, amikor Páskándi Géza nyolcvanoldalas, kőkemény szövegű darabjában játszott. Utálta, ezt azonban mégis megtanulta. De innentől kezdve nem játszott semmit. Nem kell ahhoz nyolcvankét évesnek lenni, hogy valaki elszokjon attól, amit öt évig nem csinált.

– *Pósalaky úr szerepét azért játssza a Légy jó mindhaláliban, a József Attila Színházban.*

– Igen. Pósalaky úrként ülhet, és ettől nem fél. De mondjuk, ha ennél nagyobb feladatra olyasvalaki hívná, aki ismeri őt, akkor talán vállalná. Például amikor a Nemzeti megkereste, hogy egy összeállításban mondjon verset, akkor egy ismeretlen, kis fiatal rendező hívta. Vele nem megy el Feri dolgozni. Nem azért, mert lenézi, hanem mert fél. Az idős emberek rendszerint a saját környezetükben, a saját tárgyaik, az ismerőseik között jól mozognak, nem is veszik észre, hogy milyen idősök. Azt gondolják, hű, de sok energiájuk van, hű, de sok mindenre képesek. Ha kikerülnek a környezetükből, ak-

kor abban a pillanatban elbizonytalanodnak. Ez a korról jár. Ha Ferit olyasvalaki hívná, aki őt jól ismeri és adna neki egy olyan szerepet, amit már játszott – tehát nem kellene előlről kezdenie a szöveg-tanulást –, akkor még boldogan vállalná a feladatot. Azt el kell ismerni, arra már valóban nem képes, hogy új szöveget megtanuljon. De ha már korábban is folyamatosan használták volna, akkor még most sem lenne problémája a szöveg-tanulással. Régebben voltak egy-egy színész pályafutását megkoronázó jutalomjátékok. Ma már ez senkit sem érdekel.

– *Igaz, hogy már annyira fél a fellépésektől, hogy amikor vidéken még adódnak szereplések, akkor azt nem vele kell megbeszélni, hanem önnel? Ön pedig nem mondja ezt meg a férjének, hogy ne legyen ideje izgulni, hanem a fellépés napján beülteti az autóba, és a „tethelyre” viszi?*

– Ez igaz. Feri 1996 végén szédülni kezdett. Biztos vagyok benne, hogy ez nem valódi szédülés, és az orvosok is biztosak benne. Amikor végigcsinálják vele azt a vizsgálatot, aminek keretében egyenesen végig kell mennie a fehér vonalon becsukott szemmel, előre tartott kézzel, akkor nyílegyenesen végigmegy. Ugyanakkor megállás nélkül azt állítja, hogy szédül. Úgy gondolom, hogy ez nem szédülés, hanem bizonytalanság-érzés. Ez szinte minden idős embernél létezik, szinte mindegyikük elmondja, hogy örül, ha meg tud kapaszkodni ebben-abbban. Ezt Feri elnevezte szédülésnek. Őt ezzel kezelni kezdték. Egészen biztos vagyok benne – főleg a homeopátia óta –, hogy neki olyan gyógyszereket adtak, amelyek nem javítottak az állapotán, hanem rontottak. Amikor ez kezdődött, tehát 1997-ben, akkor arra hivatkozva, hogy szédül, minden fellépést lemondott. Mit csinált volna egy Básti, vagy bárki, aki ki tud állni a saját jogaiért ugyanebben a helyzetben? Azt mondta volna, gyerekek, föllépek, de beraktok egy hatalmas zongorát, és én a zongorába kapaszkodva szavalok, énekelek. De Feri erre nem alkalmas, sohasem tudott kiállni a saját érdekeiért, nem tudta magát menedzselni. Nem tudta azt mondani, hogy ne világítsanak bele egy nagy reflektorral az arcába, mert ez őt már zavarja. Ő inkább félelemből lemondta a fellépéseit. Vagyis kivonult a munkából. Elszokott tőle. Ez 1997-től 1999-ig tartott. Ekkor, a homeopátiái kezelése után, már tudtam, hogy valójában nem szédül. Kezdte is magát jobban érezni. De miután sokat kihagyott, persze, hogy izgult a szereplések előtt. Ha megmondták neki előre a fellépések időpontját, akkor felidegesítette magát, és annyira ideges lett, hogy az utolsó pillanatban lemondta a szereplést, amire korábban rábólintott. Egyébként a lámpaláz nem múlik el a korról, hanem erősödik. Feri pedig már korábban is lámpalázos volt. Amikor bemutatták a Hegedűs a háztetőnt, akkor az első előadáson elment a hangja az idegességtől. Emiatt a második-harmadik előadás el is maradt. A negyedikre hozták rendbe annyira, hogy föl tudott lépni. Ugyanez történt, amikor Hány Jánost játszotta a Szegedi Szabadtéri Színpadon Házy Erzsébet partnereként. A premieren elment a hangja, a második előadáson viszont már nem volt ideges. Házy Erzsébet azt mondta neki, hogy Feri, ha így énekeltél volna a premieren, akkor mennyibe vittek volna téged. Tehát én találtam ki, hogy nem mondjuk meg Ferinek előre a fellépést, velem beszél meg, és az utolsó pillanatban közlöm, hogy utazunk. Így tényleg nincs ideje arra, hogy ideges legyen, csak annyi ideje marad, hogy gyorsan fölkészüljön. Senki sem bánik az idős színészekkel úgy, ahogy velük bánni kellene. Szörnyű a helyzetük. A fiataloké se könnyű, de legalább ők fiatalok.

– *Végül is a Madách Színházba azért ment át, mert azt gondolta, hogy ott megfelelő feladatokat kap?*

– Hát igen. Attól a mondattól, hogy veszítsd el a történelmi arcodat, ment át a Madáchba.

– *Emlékszem, hogy akkoriban még ügynek számított, hogy Bessenyei átszerződik.*

– Igen. Ez annak ellenére így volt, hogy már a második átszerződése volt. Ádám Ottó és Huszti Péter beszélt vele. Feri reményekkel volt tele. Mégsem állítom, hogy a Madáchban jól érezte magát, ott már semmi sem sikerült igazán. Az Othellóban nagyon csúnya volt, amit csináltak.

– *Mert inkább Jagóról szólt az előadás?*

– Egyrészt Jagóról, másrészt Huszti személyéről is. Én akkor még egyetemista voltam, és rengeteg próbát, meg sok előadást végignézttem. Az egyetemi órák miatt mindig csak a második felvonásra értem oda. De tudtam, hogy az első rész Husztiról szól, a második pedig mégiscsak Feriről. Ha végignézi az előadást, látja, hogy az első felvonásban felfut a Huszti – Jago énekel, Jago táncol, Jago kedves, Jago aranyos, sok olyasmit csinál, amin nevet a közönség. Nézze meg, hogy hosszú ideje a kabarétréfák zöme arról szól, hogy valaki megcsal valakit, és mindig akit megcsalnak, az a neveléses. És mindig azok a jópofák, aranyosak, akik megcsalnak valakit. Az Othello bemutatókor már javában ebben a világban élünk. Igen ám, de azért Shakespeare-t nem lehet teljesen megmásítani, a harmadik felvonásban mégiscsak Feri volt többet a színpadon. A taps előtti pillanatokban elfeledtette a jópofáskodó Jagót, elfeledtette a nézőkkel, hogy önfeledten nevetgéltek a gazember viháncolásán. Ekkor fogták Jagóként Husztit, és a fináléban bependerítették a színpad közepére, ott leültették, reflektorral megvilágították. Csak őt lehetett látni, mert elsötétült a színpad. És Jagóként Huszti reflektortól megvilágítottan öt percig szenvedett, folyt róla a víz. Ezzel a piti, neveléses trükkel megint Jago lett a főszereplő. Ez nem illett bele a darabba sem, mert Jago nem szenved, hanem konok. Vállalja a saját konokságát, nem kezd nyílt színen leizzadni. Ilyen apró trükkökkel lehet egy színházi szerepet, egy másik színész egész esti munkáját tönkretenni. Természetesen nem Huszti Péter ellen beszélek, akivel jóban vagyunk. Feri ezt nem így éli meg – ez az én privát véleményem. Ferinek csak szép emlékei vannak.

– *Más fontos szerep nem is volt a Madáchban?*

– Általában rossz darabokban játszott. Az Abélard és Héloise-ban viszont tényleg bebizonyította, hogy tud ő mellékszerepet is játszani, ha az súlyos, ha olyan jó a partner, mint Dajka Margit. De aztán a Madáchból valóban haraggal távozott. Nem arról volt szó, hogy áthívta oda őt egy rendező, és azt mondta, Feri, ezt és ezt eljátszatom veled, és ha nem siker, akkor módosítjuk az elképzeléseinket és mást játszunk, de rád építünk. Ehelyett arról volt szó, hogy Feri alatt emberek fölnőjenek. Husztiból például sok tekintetben Jago szerepe csinált sztárt, tehát Feri segítette ebben. Feri arra volt jó a Madách-ban, hogy az ő vállán mások föllépjenek. Őt közben ledöntötték. Csak azt felejtették el, hogy ha egy nagyon erős embert sikerül ledönteni és valaki fölkapaszkodik a helyére, akkor ezt a valakit sokkal könnyebb ledönteni egy jóval gyengébbnek. Azóta is tart ez a döntögetés. Egyre silányabb emberek döntenek meg az előtűk lévőket. És nincs vége ennek a folyamatnak, mert még silányabbak jönnek. Megdönteni a Feri-típusú, nagyságú embert volt nehéz. Innentől kezdve a döntögetés már, mint a dominókocka, úgy ment.

– *Mi történt, amikor visszament a Nemzetibe?*

– Akkor szűnt meg a színészi pályafutása. Onnantól kezdve lényegében statisztált. Ez volt az az időszak, amikor maximálisan másra, másokra építették a színházat. Ebben a helyzetben Ferinek a világon semmilyen fontos szerep nem jutott. Ha akkor nem újítják fel a Hegedűs a háztetőn-t, azt lehetne mondani, hogy 1981-től tulajdonképpen megszűnt a színházi pályafutása.

– *Amikor Zsámbéki Gábor és Székely Gábor vezette a Nemzetit, milyen volt hozzájuk a viszonya?*

– Semmilyen viszonya nem volt hozzájuk, de abszolút nem helyeselte, amit csinálnak. Az elsőkhöz tartoztunk, akik lementünk Kaposvárra, és láttuk Zsámbéki rendezésében a Szent György és a Sárkányt. Mi ezt szörnyűnek tartottuk, számunkra ez a színjátszás idegen, nekünk ehhez semmi köztünk. Ez már akkor, ott, Kaposvárott, eldőlt.

– *Igaz, hogy amikor a nyugdíjaztatását kérte, akkor se szó, se beszéd, rögtön kiadták a munkakönyvét?*

– Senki a világon nem marasztalta. Amikor Vámos László lett a főrendező, igazán azt hittem, hogy ő tudja, mire képes Feri, hiszen sokat dolgoztak együtt. De Vámos sem vállalta őt föl. Senkinek sem

fontos. Kinek hiányzik? Ebben a világban nem hiányzik. Nevetségessé válik mindaz az érték, amiért az általa játszott figurák küzdöttek. Mit keres egy Othello a mai világban? Mi van akkor, ha valakit ma megcsal a férje, vagy a felesége? Ezen nevetünk.

– *Akkor ön szerint mi marad mindabból, amit Bessenyei Ferenc létrehozott?*

– Emlékek azoknak, akik látták, semmi más. A színész munkája nem a jövőnek szól. Van Goghnak nem adták el a képeit egész életében, és ma ő számít az egyik legnagyobb festőnek. A színész munkája a pillanatnak szól. A színházat se hangszalagon, se videón nem lehet úgy megőrizni, ahogy a valóságban hatott. Régebben rengeteg előadást fölvelt a televízió, nyugodtan ezt adhatná nap mint nap, de helyette mit ad? Ehelyett maradnak az emlékek. Nagyon sok ember nagyon sok mindent köszönhet Feri alakításainak. Ezt lépten-nyomon tapasztaljuk. Ezek az emlékek élnek, más emberből még ennyi sem marad.

Részlet a 2001 novemberében megjelent
„Bessenyei” című könyvből